

Обставини справи

Заява, подана згідно із статтею 1 Першого протоколу до Конвенції та статтею 13 Конвенції стосується безперервного й тривалого утримання майна, яке належить компанії, власником якої є заявник, в якості речових доказів у кримінальному провадженні, стверджувано в порушення його права на мирне володіння своїм майном, а також стверджуваної відсутності ефективного національного засобу правового захисту щодо цього.

Заявник в цій справі є єдиним власником компанії Maksima, заснованої в Азербайджані у 1997 році.

Згідно з рішенням Кабінету Міністрів Азербайджану від 24 березня 1992 року, у травні 1992 року двадцять вісім газових турбін, які, очевидно, належали державі, були передані з метою продажу державному товариству Azermashavadanliq Union (підприємство, що займалося торгівлею машинами та обладнанням та належало тодішньому Міністерству матеріальних ресурсів).

1 вересня 1992 року Генеральна прокуратура розпочала кримінальне провадження за статтею 88-1 (розкрадання державного або громадського майна у великих розмірах) колишнього Кримінального кодексу 1960 року, що був чинним до 1 вересня 2000 року, у зв'язку із імовірним розкраданням невстановленими державними посадовцями різних невстановлених матеріальних активів держави, які, у невстановлені дати, транспортувалися потягом до Вірменії, однак були вивантажені на різних залізничних станціях в Азербайджані. Хоча в рішенні про початок кримінального провадження не йшлося про конкретні товари, з подальших матеріалів справи вбачалося, що підозрювалося, що серед цих товарів були й двадцять вісім газових турбін, згаданих вище. Незрозуміло, чи знали на час порушення кримінальної справи органи прокуратури, що двадцять вісім газових турбін, про які йде мова, перебували у власності Azermashavadanliq Union. Крім того, розслідування було доручено прокурору транспортної прокуратури.

У 1997 році Azermashavadanliq Union продала турбіни приватній компанії («Компанія В»), очевидно, за дуже низьку ціну (за даними Уряду, еквівалент приблизно 25 доларів США (USD)). Пізніше, відповідно до двох окремих договорів купівлі-продажу, укладених у травні 1997 року, компанія В продала двадцять вісім турбін компанії Maksima, що повністю належить заявникові, на загальну суму в 196 000 000 старих азербайджанських манатів (AZM), що, відповідно до інформації сторін, було еквівалентом близько 50 000 доларів США на той час. Видається, що в наступні місяці Maksima отримала у власність шість турбін, тоді як інші двадцять дві фізично залишилися у Azermashavadanliq Union.

В подальшому органи прокуратури вжили низку слідчих заходів (дій), таких як допит деяких свідків, у тому числі і заявника, та звернення до різних органів, у тому числі іноземних, за інформацією та правовою допомогою. Крім того видається, що вони запитували у російської прокуратури інформацію про ціну такого типу газової

турбіни, яка була виготовлена на заводі, розташованому в місті Калуга, росія. Вони також звернулися й до української прокуратури із запитом про надання допомоги у допиті ключового свідка, пов'язаного з компанією В, який, як вважалося, на той час проживав в Україні.

26 серпня 1997 року прокуратура вилучила шість турбін у компанії Maksima. Прокуратура також вилучила інші двадцять дві турбіни, що належали Maksima, але все ще залишалися у володінні Azermashavadanliq Union. Відповідно до протоколів прокуратури від 30 серпня та 3 вересня 1997 року всі двадцять вісім турбін були передані на відповідальне зберігання до однієї з військових частин Міністерства оборони. Причини, чому саме цій військовій частині були передані на зберігання турбіни, з матеріалів справи не були зовсім зрозумілі.

Відповідно до постанови прокурора транспортної прокуратури від 31 грудня 1997 року двадцять вісім газових турбін, про які йде мова, були визнані речовими доказами в межах кримінального провадження, розпочатого 1 вересня 1992 року.

Того ж дня, 31 грудня 1997 року, прокурор транспортної прокуратури ухвалив постанову про зупинення кримінального розслідування через те, що органи прокуратури не отримали відповіді на низку запитів, надісланих до різних (у тому числі іноземних) органів, й через те, що поки не вдалося встановити особу, якій можна було б пред'явити обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

У грудні 1999 року компанія Maksima звернулася із цивільним позовом проти транспортної прокуратури, вимагаючи повернення турбін. Рішенням від 19 січня 2000 року районний суд Насімі задовольнив позов, встановивши, що кримінальне провадження було припинено в 1997 році, і тому турбіни, які утримувалися в якості доказів, мають бути повернуті їхньому власнику. В результаті протесту прокуратури Верховний суд ухвалою від 14 червня 2000 року скасував рішення суду першої інстанції та припинив провадження за цивільним позовом Maksima через помилковість висновку суду першої інстанції, оскільки кримінальне провадження було не припинено, а зупинено і, таким чином, досі триває. За таких обставин питання про повернення речових доказів їх власнику вимагало рішення від органів прокуратури, прийнятого відповідно до кримінальних процесуальних правил.

Тим часом, як здається, кримінальне провадження було передано до Генеральної прокуратури. Далі, в різні дати 2001 року органи прокуратури отримували відповіді на свої запити від російської та української влади. Зокрема, російська влада повідомила їм, що вартість турбін не може бути розголошена, оскільки це «державна таємниця», а українська влада – що вони не змогли допитати відповідного свідка, оскільки він фізично був відсутнім за своєю адресою місця проживання, і його місцезнаходження встановити не вдалося.

17 серпня 2002 року, з урахуванням зазначених вище подій, Генеральна прокуратура прийняла іншу постанову про зупинення провадження через те, що поки не вдалося встановити особу, якій було б можливим пред'явити обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

8 липня 2010 року заявник звернувся до Генеральної прокуратури, скаржачись на тривале утримання газових турбін як речових доказів, з огляду на те, що провадження залишалося зупиненим. Він стверджував, що така ситуація є порушенням його майнових прав згідно з Конституцією та Конвенцією. Заявник просив прокурора розглянути питання про те, чи можуть бути повернуті йому докази на підставі статті 129.4 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) та/або через закриття кримінального провадження за однією з підстав, перелічених у статті 39 КПК, зокрема через сплив строку давності. 7 вересня 2010 року Генеральна прокуратура відповіла, що кримінальне провадження триває та залишається зупиненим, і що за таких обставин повернути газові турбіни не є можливим, адже вони є доказами у провадженні. Питання про повернення речових доказів вирішуватиметься після завершення кримінального провадження.

Схоже, у невстановлену дату заявник написав Генеральному прокурору ще одну скаргу, але відповіді не отримав.

26 жовтня 2010 року заявник (від свого імені, як засновник Maksima) подав скаргу до районного суду міста Баку в порядку, передбаченому статтею 449 КПК, для оскарження процесуальних дій і рішень органів прокуратури. Зокрема, він повторив аргументи, викладені у своєму листі 8 липня 2010 року до Генеральної прокуратури (див. пункт 17 цього рішення). Він скаржився, що не отримав відповіді на свої прохання розглянути питання про закриття/припинення кримінального провадження. Він просив суд скасувати постанову прокуратури від 17 серпня 2002 року про зупинення кримінального провадження (див. пункт 15 цього рішення) і зобов'язати органи прокуратури повернути Maksima газові турбіни.

5 листопада 2010 року районний суд міста Баку відхилив скаргу заявника. Посилаючись, зокрема, на статті 53.1.1, 53.6, 124.1, 128.1 та 129.4 КПК суд зазначив, що постанова про зупинення провадження та продовження зберігання речових доказів були законними. Суд також встановив, що оскільки газові турбіни не є речовими доказами певного типу, переліченого в статті 131 КПК, повернення їх до завершення кримінального провадження не було можливим.

Заявник подав апеляційну скаргу. Рішенням від 19 листопада 2010 року Апеляційний суд Баку відхилив апеляцію заявника, в основному повторивши аргументацію суду першої інстанції та пояснивши, крім того, що питання про те, що варто робити з речовими доказами, може бути вирішене лише на підставі (а) вироку суду у кримінальному провадженні, що набрав законної сили (як це передбачено статтями 129.4 та 132 КПК); (б) постанови прокуратури про закриття/припинення кримінального провадження (статті 129.4, 132 КПК); або (с) рішення прокуратури чи суду, яке могло бути прийняте до завершення кримінального провадження лише у випадках, передбачених статтею 131 КПК. Проте у цій справі провадження, навіть якщо воно було зупинене, все ще тривало та не було завершено, а отже не було законних підстав для скасування постанови про зупинення провадження, оскільки підстава для такого зупинення (неможливість встановлення особи для пред'явлення обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 53.1.1 КПК) не припинила існувати (як того вимагає стаття

53.6 КПК для відновлення провадження). За таких обставин і оскільки спірні докази не належали до певного типу, передбаченого статтею 131 КПК, питання про повернення речових доказів компанії Maksima не могло бути вирішене до завершення провадження.

Станом на дату останньої комунікації зі сторонами (червень 2019 року) кримінальне провадження залишалося зупиненим, а двадцять вісім газових турбін й далі утримувалися в якості речового доказу.

Заявник в цій справі скаржився на безперервне й тривале утримання майна, яке належить його компанії, як доказ у кримінальному провадженні, що порушувало його право на мирне володіння своїм майном, як це передбачено статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Оцінка Суду

Прийнятність

Щодо статусу жертви (потерпілого)

ЄСПЛ підкреслив, що майно, про яке йде мова, а саме двадцять вісім газових турбін, належало компанії Maksima, єдиним власником якої є заявник. Однак ця заява до Суду була подана заявником від свого імені, а не від імені компанії Maksima, і він скаржився на порушення своїх майнових прав, а не прав компанії. За таких обставин виникло питання, чи міг заявник стверджувати, що він є жертвою імовірного порушення. Зокрема для того, аби мати можливість подати заяву відповідно до статті 34 Конвенції, заявник повинен мати змогу продемонструвати, що він чи вона «безпосередньо постраждали» від оскаржуваного заходу (див. рішення у справах *Tănase v. Moldova* [ВП], № 7/08, § 104 та *Lambert and Others v. France* [ВП], № 46043/14, § 89 (витяги) (пункт 35 рішення).

У цій справі Уряд не заперечував статус заявника як потерпілого. Однак цей аспект стосується питання, яке належить до юрисдикції ЄСПЛ, і перешкод для розгляду якого за його власною ініціативою немає (див. рішення у справі *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [ВП], № 931/13, § 93) (пункт 36 рішення).

ЄСПЛ знову наголосив, що за загальним правилом акціонер компанії не може стверджувати, що він є жертвою імовірного порушення прав компанії за Конвенцією (див. рішення у справі *Agrotexim and Others v. Greece*, §§ 59-72). Підняття «корпоративної завіси» або ігнорування правосуб'єктності компанії (юридичної особи) буде виправданим лише за виняткових обставин, зокрема, коли чітко встановлено, що компанія не може звернутися до органів Конвенції через створені відповідно до її установчих документів органи або, у разі ліквідації, через своїх ліквідаторів (там само, § 66). Однак, єдиний власник компанії може стверджувати, що він є «жертвою» у розумінні статті 34 Конвенції в тому, що стосується спірних заходів, вжитих щодо його компанії, оскільки у випадку єдиного власника, немає ризику виникнення розбіжностей в думках між акціонерами або між акціонерами та радою директорів щодо наявності та характеру порушень прав за Конвенцією, або щодо найбільш доречних способів реагування на такі порушення (див. рішення у

справах *Ankarcrona v. Sweden* (ухв.) та *Albert and Others v. Hungary* [ВП], §§ 135-37) (пункт 37 рішення).

Повертаючись до цієї справи ЄСПЛ зазначив, що перший заявник є єдиним власником компанії *Maksima* (див. пункт 5 цього рішення). За таких обставин, беручи до уваги відсутність конкуруючих інтересів, які могли б створити труднощі, та у світлі обставин справи в цілому ЄСПЛ вважав, що заявник настільки тісно ототожнювався з компанією, якою він повністю володіє, що було б штучно розмежовувати їх інтереси. Крім того, Суд зазначив, що в межах національного провадження заявник сам був скаржником, і що його скарга була прийнята та розглянута національними судами (див. пункт 19 цього рішення). З цих причин ЄСПЛ вважає, що заявник може стверджувати, що він є жертвою імовірного порушення в розумінні статті 34 Конвенції (порівняйте зі згаданим рішенням у справі *Ankarcrona; Eugenia Michaelidou Developments Ltd and Michael Tymvios v. Turkey*, § 21; *Jafarli and Others v. Azerbaijan*, §§ 38-41 та *Madžarović and Others v. Montenegro*, §§ 72-73) (пункт 38 рішення).

*Щодо сумісності із принципом *ratione temporis**

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, позбавлення власності в принципі є одномоментним актом і не створює постійної ситуації «позбавлення» відповідних прав (див., *inter alia*, ухвалу у справі *Malhous v. the Czech Republic* (ухв.) [ВП], № 33071/96, ECHR 2000-XII, та згадане рішення у справі *Blečić*, § 86). Один з критеріїв, застосовуваних Судом для розмежування одномоментного акту та триваючої ситуації полягає у тому, чи може заявник досі вважатися законним власником майна або іншого права, про яке йде мова (див. ухвали у справах *Chiragov and Others v. Armenia* (ухв.) [ВП] § 100 та *Sargsyan v. Azerbaijan* (ухв.) [ВП] § 87, з наступними посиланнями) (пункт 43 рішення).

У цій справі беззаперечним фактом є те, що *Maksima*, компанія, власником якої є заявник, все ще є законним власником майна, про яке йде мова, а саме двадцяти восьми газових турбін. «Позбавлення майна» як такого не відбулося (див. також пункт 53 цього рішення). Оскаржувана ситуація в цій справі полягає в продовжуваному утриманні турбін, які все ще належать компанії *Maksima*, як речових доказів у кримінальному провадженні, що було зупинено з 31 грудня 1997 року до цієї дати. Отже неможливість реалізації заявником свого права на мирне володіння належним йому майном слід вважати ситуацією, що триває, і ЄСПЛ наділений юрисдикцією для її розгляду, оскільки заява заявника стосується подій, що виникли після 15 квітня 2002 року (пункт 44 рішення).

Щодо суті скарги

У зв'язку з цим Суд знову нагадав, що різні форми вилучення (арешту) майна для судового провадження зазвичай стосуються контролю за використанням майна, що охоплюється сферою дії абзацу другого статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див., серед інших, рішення у справах *Karamitrov and Others v. Bulgaria*, § 72; *Borzhonov v. Russia*, § 57; *Patrikova v. Bulgaria*, § 98 та *Lachikhina v. Russia*, § 58). У цій справі, як вказано вище, утримання турбін як доказу не позбавило заявника

його майна, але становить захід, що тимчасово перешкоджає їх використанню та розпорядженню. Суд не може не взяти до уваги твердження заявника про те, що турбіни, можливо, більше не були доступні (див. пункт 49 цього рішення), й тому їх досі не було повернуто. Однак, беручи до уваги установлені факти та перевірену інформацію, ЄСПЛ розглянув скаргу заявника з посиланням на абзац другий статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 53 рішення).

Суд зазначив, що майно, про яке йде мова, було вилучено у заявника в серпні 1997 року та офіційно визнано речовим доказом 31 грудня 1997 року. Того ж дня провадження було зупинено через неможливість на підставі наявних в матеріалах справи доказів встановити особу, якій могло б бути пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Інше рішення про зупинення провадження було прийнято 17 серпня 2002 року після отримання органами прокуратури деяких відповідей на запити, надісланих ними до першого зупинення провадження, що не призвело до суттєвої зміни ситуації. В результаті провадження лишалося зупиненим впродовж близько 25 років (пункт 57 рішення).

ЄСПЛ також відзначив, що, як впливає зі статті 53.7 КПК, провадження, яке було зупинено з підстави не встановлення особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, не може бути припинено з підстави спливу строку давності. Крім того видається, що відповідно до статті 53.2 КПК, впродовж періоду, коли провадження було зупинено, слідчі органи також зупинили і розслідування та не вживали жодних активних слідчих дій. Дійсно, з матеріалів справи вбачається, що з 15 квітня 2002 року й в подальшому органами прокуратури в межах кримінального провадження було прийнято лише одне рішення (друге рішення стосувалося зупинення провадження 17 серпня 2002 року). Впродовж всього цього періоду провадження не здійснювалося, жодних слідчих дій чи процесуальних рішень для просування розслідування з боку органів слідства не ухвалювалося. Втім стаття 53.6 КПК передбачала, що зупинене провадження не може бути відновлено доти, доки не припинять існувати підстави для його зупинення (пункт 58 рішення).

ЄСПЛ не міг не відзначити, що в такій ситуації провадження теоретично може залишатися зупиненим на невизначений термін, і ніколи не завершитися, якщо лише особа, якій пред'явлено обвинувачення, не з'явиться до органів прокуратури за власною ініціативою або якщо в органів прокуратури не з'являться інші докази, які дозволять їм ідентифікувати таку особу (пункт 59 рішення).

Стосовно необхідності заходу зазначив, що матеріали справи, які стосуються періоду до зупинення провадження 31 грудня 1997 року, зокрема рішення від цієї ж дати про визнання газових турбін речовим доказом, чітко не роз'яснювали, чому турбіни вважалися важливими речовими доказами для справи. Можливо, намір органів прокуратури полягав у тому, аби на більш пізньому етапі, з урахуванням прогресу в розслідуванні, вирішити, чи необхідно ухвалювати конкретні постанови щодо відповідного майна з метою забезпечення будь-яких майбутніх позовів про відшкодування шкоди або застосування заходів конфіскації. Однак таких постанов не ухвалювалося. Жодне з рішень, прийнятих у період після зупинення провадження, не містило будь-яких додаткових роз'яснень щодо фактичної необхідності

початкового рішення про утримання турбін в якості доказу. Крім того, жодної подальшої повторної оцінки необхідності утримання, незважаючи на тривалу бездіяльність слідства, не проводилося, хоча, як видається, КПК не містив жодних положень, які б прямо дозволяли судам або органам прокуратури проводити таку повторну оцінку. Тому, як вбачається, що як тільки щось (певна річ) визнається речовим доказом, такі докази мають утримуватися до завершення провадження, за винятком випадків, що цієї справи не стосуються (див. пункти 21 і 30 цього рішення) (пункт 62 рішення).

ЄСПЛ також відзначив, що на час подій газові турбіни мали значну фінансову цінність, і що компанія Maksima, як видається, сплатила відносно велику суму коштів для їх придбання (див. пункт 8 цього рішення). Таким чином видається, що утримання турбін і неможливість заявника користуватися чи розпоряджатися ними становили для нього значний фінансовий тягар (пункт 63 рішення).

Беручи до уваги той факт, що кримінальне провадження залишалося зупиненим з 31 грудня 1997 року без вжиття будь-яких активних слідчих дій впродовж періоду з цієї дати, і відсутність будь-якої законодавчо визнаної можливості переоцінити постійну необхідність утримання речових доказів з огляду на тривалу бездіяльність слідства, а також з урахуванням тривалості утримання майна заявника – понад 25 років, з яких більше 20 років припадає на період після набрання чинності Конвенцією щодо Азербайджану (порівняйте, *mutatis mutandis*, з рішенням у справі *Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic*, § 77), а також значної вартості цього майна, ЄСПЛ вважав, що справедливий баланс в цій справі між загальними інтересами суспільства та інтересами заявника дотримано не було, оскільки він був змушений нести надмірний тягар в результаті тривалого утримання свого майна в якості доказів (пункт 64 рішення).

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 лютого 2023 року й набуло статусу остаточного 2 травня 2023 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.